

Íşıqlı sabahlar üçün, parlaq bir gələcək üçün,
çiçəklənən millət üçün, səsi dünyaya yayılacaq bir
gənclik üçün, **düşünərək yaşayanlar üçün**, xoşbəxt bir
ailə üçün, sevincli qəlblər üçün, gülən üzlər üçün,
həyat səhifələrimizi parlaq imza sahiblərinin
qələmi ilə yazmaq üçün

parlaq imzalar

Kitabın sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

HƏYATIM VƏ İŞİM

HENRİ FORD

İngilis dilindən tərcümə edənlər:

Rafiz Hacıoğlu

Namiq Bağırılı

Buraxılışa məsul:	Nurman TARIQ
Tərcümə edənlər:	Rafiz HACIOĞLU Namiq BAĞIRLI
İxtisas redaktoru:	Məhəmməd TALIBLI
Redaktor:	Amin SÜKUT
Korrektor:	Turac ELDARQIZI
Yekun oxunuş:	Züfi XƏLİLOV
Bədii və texniki tərtibat:	İsmayıl SÜLEYMANLI
Üz qabığının dizaynı:	Azər ƏSGƏRZADƏ

Henry Ford
MY LIFE AND WORK

Henri Ford
HƏYATIM VƏ İŞİM

Bakı, "Parlaq İmzalar" Nəşriyyatı – 2019, 472 səh.

© "Doubleday" nəşriyyatı / 1922

© Parlaq İmzalar MMC / 2019

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri qadağandır.

Parlaq İmzalar Nəşriyyatı | 76
Fərdi inkişaf | 3

www.parlaqimzalar.az
info@parlaqimzalar.az
fb.com/parlaqimzalar
0552597259 / 0559697259

Mündəricat

Giriş	
İdeya nədir? _____	7
I Bölüm	
Biznesin başlanğıcı _____	41
II Bölüm	
Biznes barədə nə öyrəndim _____	61
III Bölüm	
Real biznesə başlamaq _____	87
IV Bölüm	
İstehsalatın və xidmətin sirri _____	115
V Bölüm	
İstehsala girmək _____	137
VI Bölüm	
Dəzqahlar və insanlar _____	159
VII Bölüm	
Dəzqah qorxusu _____	181
VIII Bölüm	
Maaşlar _____	205

IX Bölüm

Nəyə görə həmişə yaxşı biznes olmur? _____ 231

X Bölüm

Məhsulun ucuz başa

gəlməsi üçün nə etmək olar? _____ 249

XI Bölüm

Pullar və məhsullar _____ 273

XII Bölüm

Pul – aqalıq etmək, yoxsa xidmətçi olmaq? ____ 295

XIII Bölüm

Niyə kasıb olurlar? _____ 319

XIV Bölüm

Traktor və

mexanikləşdirilmiş kənd təsərrüfatı _____ 337

XV Bölüm

Nəyə görə xeyriyyəçilik? _____ 355

XVI Bölüm

Dəmiryolu _____ 377

XVII Bölüm

Ümumi məsələlər _____ 395

XVIII Bölüm

Demokratiya və sənaye _____ 425

XIX Bölüm

Nəyə ümid edə bilərik? _____ 447

Giriş

İdeya Nədir?

Ölkəmizin inkişaf mərhələsinə yenicə qədəm qoymuşuq. Lakin yüksək inkişafdan nə qədər danışsaq da, bu günə qədər hələ də bu prosesin dərinliklərinə nüfuz edə bilməmişik. İnkişaf kifayət qədər mükəmməl olmuşdur, ancaq yenə də yerinə yetirdiklərimizi görülməli olan işlərlə müqayisə etdikdə, keçmiş nailiyyətlərimiz bir heçə çevrilir. Ölkənin bütün istehsal müəssisələrindən daha çox torpağın becərilməsinə güc və vəsait sərf edildiyini nəzərə alsaq, bizi irəlidə nə qədər mühüm işlərin gözlədiyini təsəvvür etməyi bacarmalıyıq. Dünyanın bir çox ölkələrinin etiraz dalğasında çalxalandığı və hər yerdə kaosun hökm sürdüyü bir vaxtda həyata keçirilmiş işlərin təməli üzərində müvafiq fəaliyyət proqramlarınınin təklifi üçün çox əla bir zamandır.

Artan güc, mexanika və sənaye haqqında danışarkən gözlərimiz önündə nəhəng zavodların ağacları, gülləri, quşları və yamyaşıl çölləri məhv etdiyi metallaşmış, soyuq bir dünya canlanır. Və o gün biz metal maşınlardan, insan əməyini əvəz edən işlək maşınlardan ibarət bir

Həyatım və işim

dünyaya sahib olacağım. Mən bütün bunlarla heç də razı deyiləm. Mənə elə gəlir ki, biz maşınlar və onların istifadəsilə daha ətraflı tanış olmayınca, texnikanın həyatımızın mühüm bir hissəsi olduğunu dərindən anlamayınca ağaclardan, quşlardan, güllərdən, yaşıl çöllərdən həzz almağa da vaxt tapa bilməyəcəyik.

Məncə, biz “yaşamaq”la “yaşayış vasitələrini əldə etmək” arasında müəyyən ziddiyyətlər olduğunu düşünməklə həyatımızı gözəlləşdirə biləcək bir çox şeyləri yox etmək yolunda həddindən ziyadə çox işlər görmüşük. Vaxtımızı, enerjimizi boş yerə o qədər sərf etmişik ki, demək olar, həyatdan zövq ala bilməmişik.

Güc, texnika, pul, mal-əmtəə bizə azad yaşamağa imkan verdiyi vaxt yararlı olur. Amma hər halda, onlar yaxşı vasitələrdir. Məsələn, adımı daşıyan maşınlara sadəcə bir maşın kimi baxmıram. Əgər elə olsaydı, mən başqa işlə məşğul olardım. Mən onları işlənilib-hazırlanmış biznes nəzəriyyəsinin əyani sübutu kimi qəbul edirəm. O nəzəriyyənin ki, dünyanı yaşamaq üçün gözəl bir yerə çevirməyə yönəlib. “Ford Motor” şirkətinin olduqca qeyri-adi ticari uğurlar qazanması faktı məhz ona görə əhəmiyyətlidir ki, istinad etdiyimiz nəzəriyyə bu gün əldə etdiyimiz uğurların əsas ideyası kimi çıxış edir və bunu hamının asanlıqla başa düşəcəyi bir tərzdə edir. Elə bu həqiqətə əsaslanaraq mən bu gün hakim olan sistemin, sənayenin, pulun köləsi olmadan və cəmiyyətin dedikləri ilə oturub-durmadan onlar haqqında tənqidi fikirlər irəli sürə bilərəm. Bütövlükdə hər şeyin təşkilatlandığı (dinamik olduğu) bir vaxtda mən eqoist-cəsinə yalnız özümü düşünsəydim, heç bir dəyişikliyə

nail ola bilməyəcəyimi açıq söyləyərdim. Yox, əgər mən sadəcə pul əldə etmək istəsəydim, deyərdim ki, mövcud sistem çox yaxşıdır: sistem mənə çoxlu miqdarda pul verir. Ancaq mən xidmət barədə düşünürəm. Hal-hazırkı sistem yüksək səviyyəli xidmətin olmasına heç bir şərait yaratmır, çünki bu sistem hər cür israfçılığa yol verir, bir çox insanları göstərdikləri xidmət müqabilində alacaqları gəlirdən məhrum edir. Bu sistem ölkəni sonu olmayan bir uçuruma yuvarlayır. Çünki bu işlər yaxşı planlaşdırılmayıb və nizamlı deyil.

Hazırda "YENİ İDEYALARI GÜLÜŞ HƏDƏFİNƏ ÇEVİR-MƏK" kimi trendləşməyə qarşı əks mövqedə deyiləm. Lakin, mənə, daim yeni ideyalar istehsal etmək yerinə, onlardan birinə şübhə ilə yanaşıb, daha sonra onu əsaslandıraraq üzərində işləmək lazımdır. Skeptisizm – əgər bununla biz tədbirli olmağı nəzərdə tuturuqsa, – bu, sivilisasiyanın tarazlıq çarxıdır. Bu gün dünyadakı problemlərin əksəriyyəti, sizcə, nədən yaranır? İnsanlar yeni ideyaların faydalı olub-olmadıqlarını diqqətlə yoxlamadan onları həyata keçirməyə çalışırlar. İdeyanın köhnə olması onun faydasız olmasına və ya ideyanın yeni olması onun faydasız olmasına heç bir əsas vermir. Əgər köhnə ideya bu gün də işləyirsə, bu onun səmərəliliyinin real və tutarlı sübutudur. İdeyalar bir yenilik kimi özü-özlüyündə həddindən artıq dəyərlidir, ancaq onlar hələ ki, sadəcə ideyadır. Demək olar ki, hər kəs ideya irəli sürə bilər. Lakin əsas məsələ onu praktikada göstərməkdir.

Hal-hazırda məni ən çox praktikadan keçirdiyimiz ideyaların daha geniş sahələrə tətbiqi maraqlandırır. Bu

Həyatım və işim

ideyalar yalnız avtomobil, yaxud da traktorlar sənayesi ilə məhdudlaşmayıb, onlar təbiətin ümumi qanunauyğunluğunun tərkib hissəsinə daxildir. Mən tam əminəm ki, bu qanunauyğunluq təbiidir və qətiyyətlə göstərmək istəyirəm ki, bu, yeni ideya deyil, təbii qanundur.

Təbii olan nədir? İşləməkdir. Eləcə də tərəqqinin, fivənin sadəcə və sadəcə vicdanla əldə edildiyini anlamaqdır. İnsan xəstəliklərinin əksəriyyəti məhz təbii gedişata uyğun davranmamaqdan yaranır. Mən təbiətin bu prinsipini tam şəkildə qəbul etməkdən üstün ola biləcək heç nə təklif etmirəm. Bəli, biz işləməliyik. Mən bunu bizə verilmiş bir imtiyaz kimi dəyərləndirirəm. Gördüyümüz işlərin hamısı "işlərimizi analitik və tədbirli surətdə görməliyik, onları nə qədər yaxşı icra etsək, nəticəsi də bir o qədər gözəl olar" fikirlərinin üstündə inadkarlıqla dayanmaqla üzə çıxır. Mənim anladığım budur ki, sadəcə hər şey sağlam düşüncəyə əsaslanmalıdır.

Mən reformist deyiləm. Məncə, yaşadığımız bu dünyada reform işlərinə həddən çox cəhdlər edilib və biz reformistlərə lazım olduğundan artıq diqqət ayırmışıq. İki tip reformist var. İkisi də çürükçüdür. Özünü reformist adlandıran adam hər şeyi məhv etməyə çalışır. O elə bir insandır ki, yaxalığ düyməsi ilgək yerilə uyğun gəlmədiyi üçün bütün köynəyi cırar. İlgəyi böyütmək ağılının ucundan belə keçməz. Bu cür reformist heç vaxt, heç bir şəraitdə nə etdiyini anlamır. Təcrübə və reform bir yerdə ola bilməz. Reformist hər hansı bir fakt qarşısında öz niyyətini istədiyi kimi gerçəkləşdirə bilmir. O bütün faktları bir kənara atır.

1914-cü ildən sonra bir çox insanlar düşünmək üçün yeni zəmin əldə etdilər. Bəziləri hətta birinci dəfə idi ki, düşünürdü. Onlar gözlərini açıb bu dünyada olduqlarının fərqinə vardılar. Sonra analitik düşüncə ilə dünyaya tənqidi nəzərlə yanaşdılar. Və bununla da dünyanın nöqsanlarla dolu bir yer olduğunu anladılar. Mövcud ictimai sistemin tənqidinin (bunu hər kəs edə bilər) təsir qüvvəsindən yaranan başgicəllənməsi bəzilərinin düşünməmiş addımlar atmasına səbəb olur. İlk növbədə, tənqidçi nə qədər cavandırırsa, onun mühakimə qabiliyyəti də o qədər sərbəstdir. O, köhnə qaydaları silib yerinə başlamağa çox həvəslidir. Belələri faktiki olaraq, Rusiyada yeni bir dünya yaratmağa başlayıblar. Bu, "yeni dünya" qurucularının işinin ən yaxşı tədqiq oluna biləcəyi bir yerdir. Ruslardan öyrəndiklərimizdən belə qənaətə gəlirik ki, dağıdıcı fəaliyyəti müəyyənləşdirən çoxluqlar deyil, azlıqlardır. Həmçinin onu da öyrənirik ki, insanlar təbii qanunlara zidd olaraq öz ictimai qanunlarını irəli sürdükcə, təbiət Çar hökumətindən də amansız bir şəkildə bu qanunları qadağa edir. Təbiət bütün Sovet Sosialist Respublikasına qadağa qoyur. Çünki bu qanunlar təbiəti inkar etmək məqsədi daşıyırdı. Bu hər şeydən öncə insanları əməyinin bəhrəsini görmək hüququndan məhrum edirdi. Bəzi adamlar deyir ki, "ruslar indi işə çıxmalı olacaqlar". Lakin bu, real vəziyyətə adekvat deyil. Həqiqət isə ondan ibarətdir ki, biçarə ruslar onsuz da işləyir, amma gördükləri işin onların özü üçün heç bir faydası yoxdur. Bu heç də azad iş deyil. Birləşmiş Ştatlarda bir işçi gündə səkkiz saat işləyir, Rusiyada isə bu, 12-14 saat arasında dəyişir. Birləşmiş Ştatlarda

Həyatım və işim

əgər işçi birgünlük, ya da birhəftəlik məzuniyyətə çıxmaq istəyirsə, bunu asanlıqla edə bilər, burada ona heç nə mane olmur. Sovet sisteminin təzyiqi altında olan Rusiyada işçi istəsə də, istəməsə də işləməlidir. Vətəndaşın azadlığı həbsxana rejimindəki kimi – hər kəsə qarşı eyni münasibətin hökm sürdüyü – monoton nizam-intizam pərdəsi altında boğulur. Bu, quldarlıqdır. Azadlıq – münasib iş vaxtı həcmində işləmək və bunun müqabilində də öz şəxsi həyatını təmin edəcək qədər əməkhaqqı almaq hüququdur. Bu sadəcə insan həyatının xüsusi, eyni zamanda kiçik detallarının qaydaya salınmasıdır. Bu və digər çoxsaylı azadlıqların məcmusu həqiqi Azadlıq anlayışını əmələ gətirir. Bu mənada Azadlığın kiçik təzahürləri gündəlik həyatımızda çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə bizə köməklik edir.

Təcrübə və bilik olmadan Rusiya inkişaf edə bilməzdi. Öz fabriklər və zavodlarını komitələr vasitəsilə idarə etməyə başlayan kimi müəssisələr dağıdıldı və bərhad hala salındı. İstehsal prosesinin təşkilindən daha çox onun müzakirəsinə xeyli zaman sərf olundu. Təcrübəli və peşəkar mütəxəssislərin işdən kənarlaşdırılması minlərlə ton qiymətli materialın xarab olması ilə nəticələndi. Fanatiklər insanları aclıq aksiyası keçirməyə təşviq edirdilər. Hal-hazırda Sovetlər ölkəsi bir vaxt çölə atdıqları mühəndisləri, inzibatçıları, ustaları, briqadirləri, idarə başçılarını indi axtarmağa başlayıb. Geri qayıdacaqları təqdirdə bəzi adamlara yüksək məbləğdə pul təklif edirlər. Bolşevik hökuməti dünənə kimi amansız münasibət göstərdiyi zəka sahiblərini və təcrübəli mütəxəssisləri yalvararaq geri qaytarmağa çalışır. Rusiyada apa-

rılan bütün bu cür "islahatlar" istehsalı əngəlləməyə xidmət edirdi.

Bu ölkədə öz əllərilə qurub-yaradan insanlarla yanaşı, onların planlarına mane olacaq və kölgə salacaq məkrli bir ünsürlər də vardır. Zəkalı, təcrübəli və səriştəli insanları Rusiyadan kənarlaşdırmış həmin bu mənfur qüvvə var gücü ilə ölkəyə zərbə vurmaqla məşğuldur. Bizə yad düşüncəli, bədxah, dağıdıcı, insan xoşbəxtliyinin düşməni olan qüvvələrin ölkəmizdə insanların birliyini pozmasının qarşısı alınmalıdır. Onların mənfur niyyətlərinə hədəf olmamalıyıq. Amerikanın azadlığı və gücü birliyimizdədir. Əslində, dağıdıcılığa meyilli "reformist"lərin olduğunu da unutmamalıyıq. Bu, radikal reformistlərə daha çox oxşayır. Radikal olan insanın təcrübəsi olmur və bunu əldə etmək də istəmir. İslahatçıların başqa bir sinfinin zəngin təcrübəsi olsa da, bunun ona heç bir faydası dəymir. Mən burada irticaçı qüvvələri – bolşeviklərlə eyni sinfə mənsub olduğunu anlayınca təəccüblənəcəyiniz irticaçı qüvvələri nəzərdə tuturam. Bu insanlar köhnə sistemə qayıtmaq istəyirlər. Ona görə yox ki, bu sistem yaxşı olub, sadəcə bu sistemi daha yaxşı başa düşürlər və özlərini orada rahat hiss edirlər.

Bəzi adamlar ideal dünyanı yaratmaq üçün bütün dünyanı dağıtmaq istəyir. Digərləri isə "hər şey yaxşıdır" deyərək heç bir yeniliyə can atmır, bununla da dünyanın yerində saymasına və tədricən çürüyüb məhv olmasına şərait yaradırlar. Yanlış olan hər iki yanaşma tərzini eyni səbəbdən qaynaqlanır. Sadəcə insanlar ətrafda baş verənləri aydın görmək üçün gözlərini açmaq istəyirlər. Yaşadığımız bu dünyanı yerlə-yeksan etmək, şübhəsiz

Həyatım və işim

ki, mümkündür, amma bunun əvəzində yenisini qurmaq mümkünsüzdür. Dünyanı inkişafdan saxlamaq olar, amma onun çarxını geriye fırladaraq məhv etmək mümkün deyil. Əgər hər şey alt-üst olsa, o zaman insanların gündə üç dəfə yemək yeyə biləcəyini düşünmək ağılsızlıqdır. Ya da fərz edək ki, hər şey olduğu kimi qalır, belə olduqda da altı faiz gəlir ödənilməsi mümkünsüz olur. Problem ondadır ki, islahatçılar da, onlara qarşı çıxanlar da eyni şəkildə reallıqlardan uzaqdırlar, əsas vəzifənin nədən ibarət olduğunu görə bilmirlər.

Bir məsələdə də ehtiyatlı olmalıyıq. Hal-hazırda nə varsa, hamısını mühafizəkarlıqla qoruyub saxlamağı sağlam düşüncə məntiqi kimi qəbul etməməliyik. Biz artıq hər cür təmtəraqlı atəşfəşanlıq, eləcə də inkişafı tərənnüm edən saysız-hesabsız qeyri-real xəritələr, "cədvəllər dövrü"nü geridə qoymuşuq. Amma hələ də heç nəyə nail olmamışıq. Bu, tərəqqiyə doğru inamlı yürüş deyil, mövcud olanlarla razılışmaq idi. Təmtəraqlı sözlər deyilsə də, mənzil başına çatdığımızda artıq iş-isdən keçmişdi. Mühafizəkar qüvvələr tez-tez belə dövrlərdə baş verən sarsıntı və büdrəmələrdən çox faydalanmış, onlar "keçmiş günlərin" – əslində isə, köhnə, alçaldıcı pis günlərin – geri qayıdacağına söz vermişlər. Və gələcəklə bağlı qətiyyətlərini təsəvvürləri olmadığı üçün onları bəzən "praktik insanlar" adlandırmışlar. Onların hakimiyyətə qayıdışı sağlam düşüncənin təntənəsi kimi qiymətləndirilmişdir.

Görüləcək əsas işlər kənd təsərrüfatı, sənaye istehsalı və nəqliyyat sahələrinin dirçəldilməsidir. Yuxarıda sadalanan sahələr olmadan ictimai həyatı təsəvvür etmək

mümkünsüzdür. Dünyanı saxlayan onlardır. Nələrİsə qaldırmaq, nələrİsə yaratmaq, nələrİsə qazanmaq insanların tələbatı qədər sadədir, eləcə də hər şey kimi çox müasirdir. Bunlar fiziki həyatın vacib hissələridir. Bunların dayanması ictimai həyatın dayanması deməkdir. Doğrudan da, hazırkı sistemdə bu dünyanın işləri öz məhvərindən çıxır, amma, bununla belə, təməl (baza) etibarlı olarsa, hər şeyin yaxşı olacağına ümid edə bilər. Kiminsə təkbaşına sosial-iqtisadi həyatı kökündən dəyişəcəyini, ictimai prosesin gedişini müəyyənləşdirəcəyini düşünməsi çox böyük yanlışlıqdır. **Cəmiyyətin əsasını insan əməyi və nələrsə yetişdirmək, nələrsə yaratmaq və nələrİsə daşmaq təşkil edir.** Onun iqtisadiyyatda yaratdığı dəyər kənd təsərrüfatı, istehsalat, nəqliyyat sferasında zamanın sınağından uğurla çıxarsa, istənilən iqtisadi və sosial dəyişikliyə tab gətirər. Əslində, biz öz işimizi yerinə yetirməklə dünyaya da xidmətimizi göstəririk.

Görülməli çox iş var. Biznes dedikdə yalnız praktik iş başa düşülməlidir. Artıq istehsal olunmuş bir şey barədə düşünmək, ideya irəli sürmək – real iş deyil. Bu, müəyyən dərəcədə faydalı bir işdir. Ancaq bunun qarşısını qanunla almaq olmaz. Qanunların bu barədə çox az səlahiyyəti var. Qanun heç vaxt konstruktiv iş görmək iqtidarında olmayıb. Bu, quru qanunlardan başqa heç nə demək deyil. Ona görə də qanunun edə bilmədiyi bir şeyi həyata keçirmək üçün ştatların mərkəzi şəhərlərinə, yaxud da Vaşinqtona müraciət etmək sadəcə vaxt itkisidir. Yoxsulluğu aradan qaldırmaq, yaxud da xüsusi imtiyazları ləğv etmək üçün qanunlara arxalandıqca, biz

Həyatım və işim

yoxsulluğun daha da artdığını və xüsusi imtiyazların daha da böyüdüynün şahidi oluruq. Artıq kifayət qədər Vaşinqtona müraciət etmişik və qanunverici orqanlarımızın yeni, daha səmərəli (əslində, heç bir işə yaramayan) qanunlar veriləcəyi haqda vədlərini çox eşitmişik. Yeri gəlmişkən, başqa ölkələrdə vəziyyət daha acınacaqlıdır.

Cəmiyyətin əsasını insan əməyi və nələrsə yetişdirmək, nələrsə yaratmaq və nələrsə daşımaq təşkil edir.

Vaşinqtonun göylərdə yerləşən bir məkan olduğunu və üzərindəki buludların arxasında hər şeyi görənlər və hər şeyə qadir ilahi bir qüvvənin olduğunu fikirləşərək bütün ölkəyə nəzər saldıqda, sən, əslində, ölkənin azad fikirlərdən məhrum, sabaha heç nə vəd etməyən bir yer olduğunu düşünürsən. Bizə kömək Vaşinqtondan deyil, elə özümüzdən gəlir. Nəticədə, hər birimizin verdiyi töhfə paylayıcı mərkəz kimi Vaşinqtona yönələrək orada cəmlənir və ölkənin ümumi rifahı naminə oradan da idarə olunur. Biz hökumətə kömək göstərə bilərik. Hökumət bizə kömək edə bilməz. "Biznesdə yuxarıların əli az olarsa və hökumət göstərişdən çox həqiqi işlə məşğul olarsa, hər şey qaydasınca və yaxşı olar" şüarı çox faydalı bir şüardır. Bu nə hökumət, nə də biznes üçündür, bu, vətəndaşların rifahı üçündür. Biznes heç də Birləşmiş Ştatların yaradılmasının səbəbi deyil. İstiqlaliyyət Bəyannaməsi nə biznes subyektlərinin nizamnaməsi, nə

də ki, Birləşmiş Ştatların Konstitusiyasının kommersiyasına dair əsasnamədir. Birləşmiş Ştatlar – yəni onun torpağı, əhalisi, hökuməti və iqtisadiyyatı – insanların həyatına yüksək dəyər verilməsinə xidmət edən vasitələrdir. Bəli, hökumət xidmətçidir, lakin onu heç bir halda əlahiddə bir qüvvə saymaq olmaz. İnsanlar hökumətə kömək etməyə başladıkları an dövlət qanunlarla onların qarşısına süni maneələr çıxarır. Belə bir münasibət isə nə təbiiliyə, nə əxlaq qaydalarına, nə də ki, insanlığa sığır. Biznes və hökumət olmadan heç cürə yaşaya bilmərik. Biznes və hökumət xidmətçilər kimi çox gərəklidir, bizə hava-su kimi lazımdır. Bunlar təbii nizamı dəyişdirən faktorlar kimi bizim mövcudluğumuz üçün çox vacibdir.

Ölkənin firavanlığı bir fərd kimi birbaşa bizdən asılıdır. Bu, belə olmalıdır və təhlükəsizliyin ən yüksək səviyədə təminatına bu yolla nail olmaq olar. Hökumətlər öz xalqlarına təmənnəsiz nəsə söz verə bilərlər, ancaq vədlərinin çoxuna əməl edə bilməzlər. Onlar boş-boşuna vədlər verərək Avropada etdikləri kimi valyuta bazarında müəyyən manipulyasiyalar edə bilərlər (bankirlər kimi başladıkları işdən fayda götürənədək prosesi davam etdirirlər). Lakin məhsul istehsal edib lazımı yerə çatdırmağın yeganə yolu yalnız və yalnız real işdir; bunu isə hər bir insan övladı qəlbinin dərinliklərində çox gözəl bilir.

Bizimki kimi iqtisadi həyatın fundamental proseslərini idarə etmək üçün ağıllı və yaradıcı insanların əlində çox az imkanı var. Bəzi adamlar elə bilirlər ki, pul olmadan heç bir uğur əldə etmək olmaz, ancaq bəziləri isə

Həyatım və işim

hiss edirlər ki, pul heç də əsas şərt deyil. Hər kəsə hər şeyi vəd edən və heç kəsdən heç nə tələb etməyən sadə nəzəriyyələr adi insanların instinktləri nəticəsində dərhal rədd edilir. Hətta insanlar bu nəzəriyyələrə qarşı hər hansı bir tutarlı səbəb tapmadıqda belə, yenə də onu inkar edirlər. Onlar bu nəzəriyyələrin yanlış olduğunu *anlayırlar*. Elə bu, kifayətdir. Həmişə düzgün fəaliyyət göstərməyən, gülünc vəziyyətdə olan və bir çox cəhətlərinə görə qüsurlu sayılan hazırkı quruluşun digərlərilə müqayisədə üstünlüyü ondadır ki, bütün bu çatışmazlıqlarına baxmayaraq, işləyir.

Şübhəsiz, bizim quruluş tədricən dəyişəcək və yenisi də müəyyən mənada işə yarayacaq. Ancaq o qədər inanmıram. Nə üçün? Ona görə ki, onun müstəqil ideyaları, azad bazar (sərbəst fəaliyyət) baxımından insanlara nə kimi imkanlar yaradacağından asılıdır. Bolşevizmin özünü doğrultmadığının və əhəmiyyətli bir iş görə bilməməsinin səbəbi heç də iqtisadi məsələ deyil. Bu heç də sənayenin şəxsi, yaxud da ictimai qruplar tərəfindən idarə olunmasından asılı bir şey deyil. Bu heç də işçilərin qazancını "əməkhaqqı", yaxud da "mənfəət payı" adlandırmaqdan da asılı bir şey deyil. Bu heç də insanların qidalanma, geyim, mənzil ehtiyaclarını xüsusi rejimə əsasən ciddi nəzarət ilə tənzimləmək, ya da onların yeməsinə, geyinməsinə və istədikləri kimi yaşamasına icazə vermək məsələsi də deyil. Bunlar sadəcə detallardır. Bolşevik liderlərin səriştəsizliyini onların bu cür işlərə həddindən çox əhəmiyyət verməyində görmək olar. Bolşevizm uğursuzluğa düçar oldu, çünki o həm təbiət, həm də əxlaq qanunlarından uzaq idi. Ancaq bi-

zim sistem isə hələ də ayaqdadır. Səhv deyirəm? Əlbəttə, səhv deyirəm, özü də çox böyük bir səhv. İçində olduğumuz bu sistemin qüsurları varmı? Əlbəttə, var. Özü də min bir səbəbi var. Məhz bu səbəblərə görə bu sistem dağılmalıdır. Ancaq dağılmır, çünki instinktiv olaraq müəyyən iqtisadi və mənəvi əsaslara söykənir.

Ölkə iqtisadiyyatının əsasını insan əməyi təşkil edir. *Əmək – Yer kürəsinin bütün məhsuldar fəsilələrindən faydalanmağa imkan verən insani bir keyfiyyətdir. Xammal məhsul halına gətirən məhz insan əməyidir. Bu, iqtisadiyyatın əsas qanunudur.* Hər birimiz yaratmadığımız və yarada bilmədiyimiz, ancaq Təbiət tərəfindən bizə bəxş olunan xammalla işləyirik.

Mənəvi əsas nədir? Bu, insanın əmək və öz əməyinin nəticəsinə sahiblik haqqıdır. Bu əsas müxtəlif cür izah olunur. Bunu bəzən "mülkiyyət hüququ" da adlandırırlar. Bəzən də bunu "oğurlamaq olmaz" ehkamı ilə pərdələyirlər. Yəni hər bir şəxs öz əmlakı üzərində sahiblik hüququna malikdir və onun oğurlanması cinayət əməli sayılır. Əgər bir adam çörək qazanırsa, onun bu çörəyə haqqı çatır. Əgər başqa birisi onu oğurlayırsa, bu adam çörək oğurlamaqdan qat-qat ağır günah iş görür. O, müqəddəs insan hüquqlarını tapdalamış olur. Əgər nəsə istehsal edə bilməsək, heç nəyə sahib olmayacağıq. Ancaq bəziləri bunun əksinə düşünür: Əgər nəsə istehsal etsək, bunu yalnız kapitalistlər üçün etmiş oluruq. Daha səmərəli istehsal üsulları təklif etdiyinə görə yüksək səviyyəyə çatan kapitalistlər cəmiyyətin əsasını təşkil edirlər. Əslində, onların özlərinə məxsus heç nələri yoxdur. Onlar sadəcə əldə olan əmlakı başqalarının mə-

Həyatım və işim

nafeyi üçün idarə edirlər. Pul qazanmaqla məşğul olaraq bu səviyyəyə çatan kapitalistlər özləri də istəmədən bir müddət bədxah insanlar kimi görünə bilər. Həmin bu kapitalistlərin qazancı istehsala sərf edilərsə, onları qətiyyətlə bədxah adlandırmaq olmaz. Yox, əgər onların pulu gəlirlərin düzgün bölüşdürülməsini əngəlləməyə xidmət edərsə – yəni istehsalçı ilə istehlakçı arasında maneələr yaradılmasına səbəb olursa, – o zaman onlar, həqiqətən də, məkrli, fırlıdaq kapitalistlər adlandırılmalıdır. Onlar tərəfindən bu pullar ağıllı şəkildə idarə olunmuşca həmin fırlıdaq kapitalistlər sıradan çıxacaqlar. İşləməklə, yalnız və yalnız işləməklə sağlamlıq, var-dövlət, xoşbəxtlik əldə etməyin labüdlüyünü aydın şəkildə anlasaq, o zaman pul daha ağıllı şəkildə işə sərf olunacaq.

Nə üçün işləmək həvəsində olan insan işləməsin və öz gördüyü işin tam dəyərini ala bilməsin? Eynilə bunu işləməyi bacarıb, lakin işləmək istəməyən şəxslərə də aid etmək olar: onlar da cəmiyyətə göstərdiyi xidmətin müqabilində layiq olduğunu almalıdır. Əgər həmin şəxs heç bir iş görməyib, deməli, heç nə də almamalıdır. Onun öz istəyilə qazandığı bircə şeydir: Aclıq. İnsan, gərək, ac qalmamaq hüququna sahib olsun. Hər kəsin layiq olduğundan artığını istəməklə heç bir yerə gedib çıxma bilməyəcəyik – məhz ona görə ki, indiki vəziyyətdə, həqiqətən də, bəziləri layiq olduğundan daha artığını alır.

Bütün insanların bərabər olduğunu israr etməkdən gülünc bir şey yoxdur. Əslində, bunu dilə gətirməklə cəmiyyətə böyük zərbə vururuq. Şübhəsiz ki, bütün insanlar bərabər deyil. İnsanları bərabər olmağa sürüklə-

yən istənilən demokratik konsepsiya sadəcə və sadəcə inkişafa mane olmaq üçün irəli atılan bir addımdır. İnsanların cəmiyyətə etdiyi xidmət heç vaxt bərabər səviyyədə ola bilməz. Böyük istedadada sahib olan insanlar azacıq istedadada sahib olan insanlardan kifayət qədər azdır. Azacıq istedadada sahib insanlar böyük istedadada sahib olanları ayağından çəkərək onların irəliləməsinə mane ola bilər. Ancaq bunu etməklə, əslində, həmin insanlar özlərini inkişafdan saxlamış olurlar. Cəmiyyətə liderlik edən və azacıq istedadı olan insanların öz imkanları səviyyəsində çalışaraq yaşamağına imkan yaradanlar məhz böyük qabiliyyət sahibləridir.

“Əmək qabiliyyəti aşağı olan şəxslər” deyərək ad qoyan demokratiya konsepsiyasının, əslində, heç bir mənası yoxdur, bu sadəcə cəfəngiyyatdır. *Təbiətdə heç vaxt iki şey bir-birinə bənzəyə bilməz. Biz maşınlarımızın hissələrini elə düzəldirik ki, onları bir-birilə əvəz etmək mümkün olsun. Bütün hissələr kimyəvi analizlərinə qədər, ən yaxşı texniki avadanlığın və ən yaxşı peşəkarların yarada biləcəyi səviyyədə eynidir. Heç bir müqayisə, bir maşın növünü eyni səviyyədə tutuşdurmaq tələb etmir və kənardan belə görünür ki, yan-yana durmuş, bir-birinə çox bənzəyən, istənilən bir hissəsinin çıxarılaraq asanlıqla başqa birisinə qoymaq mümkün olan iki “Ford” maşını eynidir. Lakin heç də belə deyil. Onların hərəsinin yolda özünəməxsus hərəkət göstəriciləri var. Yüzlərlə və hətta bəzi hallarda minlərlə “Ford” maşını sürmüş insanlar söyləyir ki, heç vaxt iki maşın eyni səviyyədə işləmir. Əgər onlar bir saat, ya da bir saatdan az vaxtda təzə maşın sürsələr və sonra bu maşın başqa yeni maşınların*

Həyatım və işim

arasına qoyulsa, o birilər də cəmi bir saat ərzində eyni şəraitdə sürülmüş olsalar, bu zaman sürücülər indicə sürdükləri maşını ilk baxışda tanımasalar da, sadəcə həmin maşına əyləşib sürən kimi onu tanıyacaqlar.

Buraya kimi ümumi mənada danışmışam. Gəlin indi bir qədər də dəqiq olaq. **İnsan təklif etdiyi xidmət müqabilinə müvafiq səviyyədə yaşamalıdır.** İndi bu məsələ barəsində danışmaq üçün olduqca uyğun vaxtdır. Çünki son zamanlaradək işçilərin xidmət haqlarının ödənməsi əksər sahibkarların düşündüyü ən axırncı məsələyə çevrilib. Biz insanların xərclərə və xidmətlərə heç bir önəm vermədiyi bir dövrdə gedirdik. Qaydalar öz-özünə yaranırdı. Belə ki, bir vaxtlar alıcı tacirlə sövdələşməyə girib onun malını alardı, amma artıq vəziyyət dəyişib. İndi tacir özü alıcıya yaxınlaşaraq məhsulunu ona təklif edir. Bu, biznes üçün yaxşı bir şey deyil. İnhisarçılıq biznesə zərbə vurur. Yalnız mənfəət güdmək biznes üçün ziyanlıdır. Nəyisə əldə etmək üçün çalışmamaq biznesi zəiflədir. Toyuq yem tapmaq üçün torpağı eşələdiyi kimi, biznes də maneələri keçərək istədiyinə nail olmaq üçün çabalayıb vurnuxarsa, möhkəm olar. Hər şey çox asanlıqla əldə olunurdu. Dəyərlər və qiymətlər arasında vicdanlı nisbətini qorunmasını nəzərdə tutan çox mühüm bir prinsip tənəzzülə uğrayırdı. İctimaiyyətin rəyini, istəklərini nəzərə almaq daha elə də vacib sayılmırdı. Hətta bir çox yerlərdə "rədd olsun ictimaiyyət" münasibəti formalaşmışdı. Bu, biznes üçün həddindən artıq böyük bir zərər idi. Bəzi insanlar bu anormal vəziyyəti "inkişaf" adlandırırdı. Əslində isə, bu, inkışaf deyil, sadəcə heç bir önəmi olmayan "qa-

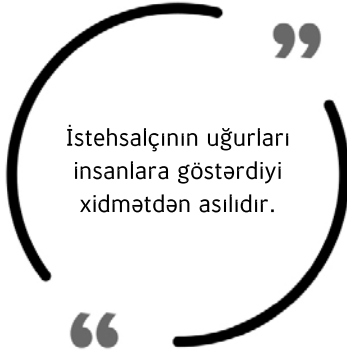
zanc güdmə" oyunu idi. Pulun dalınca qaçmaq biznes deyil.

Bunun izahı çox asandır. İnsan varlanmaq üçün zehində ətraflı bir plan qurur və öz tamahkar planına uyaraq daha çox pul qazanmağa elə aludə olur ki, insanlara nə satacağını, onların nə istədiyini belə unudur. Yalnız pul qazanmaq üzərində qurulmuş biznes çox etibarsızdır. Bu, illərlə vaxt aparan qeyri-sabit, təsadüflərdən asılı olan riskli bir işdir. Əsl biznesin vəzifəsi pul və dəllallıq xatirinə deyil,

İnsan təklif etdiyi xidmət müqabilinə müvafiq səviyyədə yaşamalıdır.

istehlak üçün məhsul istehsal etməkdir. **İstehlak üçün məhsul istehsalı o deməkdir ki, hazırlanmış konkret malın miqdarı çox, qiyməti isə aşağı olmalıdır. Təklif olunan mal və xidmətlər sadəcə istehsalçının deyil, istehlakçının da maraqlarına xidmət etməlidir.** Yalnız və yalnız pul qazanmaq məqsədinə hesablanmış addım, hazır məhsul istehsalçının maraqlarına xidmət etmiş olur.

İstehsalçının uğurları insanlara göstərdiyi xidmətdən asılıdır. Şəxsi mənafeyini güdərək o, bir müddət fəaliyyət göstərə bilər. Amma bunu davam etdirərsə, bu, sonda onun iflasına gətirib çıxarar. Bir gün insanlar onlara yüksək və keyfiyyətli xidmətin göstərilmədiyini anlayanda istehsalçının aqibəti məlum olacaq. Sürətli yüksəliş dövründə istehsal sahəsində qarşıya qoyulan ən böyük məqsəd hər şeyin istehsalçının maraq-

İstehsalçının uğurları
insanlara göstərdiyi
xidmətdən asılıdır.

larına tabe etdirilməsi idi. İnsanlar bu həqiqəti anladıqları zaman bir çox sahibkar müflisləşməyə başladı. Onlar “tənəzzül dövrü”nə daxil olduqlarını söyləsələr də, əslində, belə deyildi. Onlar sadəcə düşükləri çıxılmaz vəziyyəti ört-basdır etmək üçün cə-

fəngiyyat uydurmağa çalışırdılar. Bu işə heç cür mümkün olan bir şey deyildi. **Pul hərisi olan insan, şübhəsiz ki, heç vaxt onu qazana bilməz. Lakin kimsə düzgünlüyünə inandığı bir işdən zövq alaraq onu həvəslə yerinə yetirirsə, o zaman pul da axmağa başlayacaqdır.**

Pul, göstərdiyin hər hansısa bir xidmətin nəticəsində qazanılır. Şübhəsiz ki, pula sahib olmaq mühüm bir şeydir. Ancaq unutmaq lazım deyil ki, pulun çoxluğu arxayınlığa səbəb olmamalı, bizi daha böyük işlər görməyə ruhlandırmalıdır. Mənə görə, bu dünyada heç nə rahat həyat qədər bezdirici ola bilməz. Heç kəsin başını aşağı salıb yaşamağa ixtiyarı yoxdur. Tənbel adamlara bu cəmiyyətdə yer yoxdur. Pul qazanmağa yönəlmiş istənilən layihə hər bir halda işə mane olur və məsələləri bir az da qəlizləşdirir. Axı hər şeyin əndazəsi, ölçüsü olmalıdır. Hal-hazırkı pul sistemimizin mübadilə əməliyyatları üçün əlverişli baza olması ciddi şübhə doğurur. Bu barədə mən sonrakı bölümlərin birində danışacağam. Hazırkı pul sisteminin mahiyyətinə mənim etiraz etməyimin

əsas məğzi onun lazımsız bir əmtəəyə çevrilməsi və istehsala yardım etmək əvəzinə, əksinə, onu əngəlləməsidir.

Mən sadəlik tərəfdarıyam. **İnsanlarda o qədər az pul var ki, hətta gündəlik tələbat üçün zəruri olan ən sadə şeylər belə qiymət baxımından onlar üçün əlçatmazdır.** Mən hələ bu məqamda hər bir şəxsin almağa haqqı çatan dəbdəbəli və bahalı əşyaları bir tərəfə qoyuram. Əslində, istehsal edilən hər bir şey gördüyümdən daha ağır zəhmət hesabına başa gəlir. Geyimimiz, qidamız, ev əşyalarımız – hamısı hal-hazırkı vəziyyətindən çox sadə, eyni zamanda da daha gözəl görkəmdə ola bilər. Keçmiş dövrlərdə insanlar bir məhsulu hansı üsullarla hazırlayıblarsa, o zamandan bəri istehsalçılar yenə də onların yolunu davam etdirirlər.

Pul hərisi olan insan, şübhəsiz ki, heç vaxt onu qazana bilməz. Lakin kimsə düzgünlüyünə inandığı bir işdən zövq alaraq onu həvəslə yerinə yetirirsə, o zaman pul da almağa başlayacaqdır.

Mən heç də bu günlə səsleşməyən əcaib üsullardan istifadə etməli olduğumuzu vurğulamaq istəmirəm. Buna heç ehtiyac da yoxdur. Paltarların heç də başında dəşik açılmış torba kimi olması vacib deyil. Bunu düzəltmək asan olsa da, geyinmək rahat deyil. Yorğan üzərində dərzilik etməyə o qədər də ehtiyac yoxdur. Əgər biz hindistansayağı yorğan hazırlanması üsuluna keçmiş

Həyatım və işim

olsaydıq, o zaman indiki qədər də çox iş görə bilməzdik. Əsl sadəlik odur ki, istehsal olunmuş məhsul praktik və çox əlverişlidir. Radikal islahatların əsas problemi ondadır ki, insanları müəyyən dizayna malik əmtəələrdən istifadəyə məcbur edirlər. İslahatlar məhz bu tələbdən doğur. Məncə, qadınlar üçün geyim islahatını – söhbət eybəcər görkəmdə olan hazırkı paltarların yayılmasından gedir – özü ilə bərabər başqalarının da sadə görünməyini istəyən sadə qadınlar aparmalıdır. Fikrimcə, bunun özü də mübahisəli fikirdir. Əvvəlcə sənə yaraşan və işinə yarayan bir əşyadan başlamalı, sonra tamamilə yararsız olan hissələri çıxartmaq üçün müəyyən yollar axtarmalısan. Bu hər şeyə – ayaqqabıya, paltara, evə, dəzgaha, dəmiryoluna, gəmiyə, təyyarəyə şamil edilə bilər. Lazımsız hissələri çıxarıb atdıqca və lazım olan hissələri sadələşdirdikcə biz həm də məhsulun maya dəyərini aşağı salmış oluruq. Bu, sadə məntiqdir. Lakin sadə göründüyü qədər də paradoksaldır. Əslində, bu sadə proses əşyanı sadələşdirmək əvəzinə, istehsalın ucuz başa gəlməsindən başlamalıdır. Başlanğıc məhsulla olmalıdır. Əvvəlcə öyrənməliyik ki, bu bizim istədiyimiz kimidir, yoxsa istehsalçının tələblərini ən yüksək səviyyədə ödəyir. Sonra da öyrənməliyik ki, burada istifadə olunan materiallar yüksək keyfiyyətdədir, yoxsa sadəcə çox bahadır. Daha sonra isə öyrənməliyik ki, onun mürəkkəbliyini və artıq çəkisini aradan qaldırmaq olarmı? Və sairə və sairə.

Faytonçunun başına taxdığı papaqdakı nişanla müqayisədə başqa hansısa bir əşyanın artıq hissələr hesabına əlavə çəkiyə malik olmasından mənasız bir şey

yoxdur. Bu nişan sayəsində faytonçu öz papağını tanıya bilirsə, deməli, o, müəyyən mənada bir işə də yarayır. Hərçənd artıq çəkinin sadəcə əlavə enerji itkisinə səbəb olduğu düşünülür. Heç cürə təsəvvürümə gətirə bilmirəm ki, artıq çəkinin maşına əlavə güc verdiyini bildirən yanlış fikir necə yaranıb. Qaldırıcı kranlarda çəkinin çox olmasının müəyyən bir əhəmiyyəti var. Lakin nəyisə vurmaq fikrində deyiliksə, əlavə yük gəzdirməyin nə mənası var? Nəyə görə daşınmada istifadə olunan hansısa bir maşın həddindən artıq çəkiyə malikdir? Niyə həmin bu ağırlıq maşının daşıya biləcəyi yükə əlavə olunmasın. Kök insanlar arıq insanlar kimi qaça bilmirlər, amma biz əksər nəqliyyat vasitələrini artıq çəki ilə yükləyirik, sanki bu ölü ağırlıq maşına əlavə sürət verəcəkmis. **Yük maşınlarının artıq çəkisi yoxsulluğun artmasına səbəb olur.** Nə vaxtsa bir gün biz artıq çəkini necə azaltmaq lazım olduğunu kəşf edəcəyik. Məsələn, götürək elə taxtanı. Taxta müəyyən məqsədlər üçün tətbiqinə görə indi ən yaxşı material hesab olunur, amma bununla belə taxta həddindən artıq lazımsız məsrəflərə səbəb olur. Hər "Ford" maşınında istifadə olunan taxtada 13 litr su var. Bunu münasib şəkildə həll etməyin başqa yolları olmalıdır. Yəqin ki, eyni gücü və elastikliyi lazımsız çəkini özü ilə sürüyüb atmadan da ala bilmək üçün hansısa metod olmalıdır. Və beləcə, minlərlə prosesdən keçməlidir.

Fermer gündəlik işini həddindən artıq çətinə salır. İnanıram ki, orta səviyyəli bir fermerin sərf etdiyi enerjinin cəmi beş faizi real faydalı işə çevrilir. Kimsə nə vaxtsa bir zavod düzəldibsə, məsələn, deyək ki, orta səviyyə

Həyatım və işim

yəli hansısa bir fermanın ehtiyaclarını qarşılayıb, o zaman həmin yer orada çalışan insanlarla dolub daşacaq. Avropada ən pis vəziyyətdə olan zavod, çətin ki, hansısa bir ferma anbarı kimi olsun. Enerji mümkün olan son həddinə qədər istifadə olunur. Burada hər şey əllə görülür və təəssüf ki, məsələnin ağıllı məntiqə əsaslanan

Yük maşınlarının artıq çəkisi yoxsulluğun artmasına səbəb olur.

həlli üçün çox nadir hallarda fikir irəli sürülür. Öz gündəlik işlərini görən fermer dəfələrlə sınıq-salxaq nərdivanla çıxıbdüşür. O, bir balaca xərc çəkib suyu boru ilə gətirmək əvəzinə, illərlə onu özü əlində daşıyır. Görüləcək iş çox olanda onun bütün fikri-zikri sadəcə və sadəcə əlavə işçilər tutmaq

olur. O, işin təkmilləşdirilməsinə pul qoymağa artıq xərc kimi baxır. Ən ucuz qiymətə olan ferma məhsulları, əslində, olduqlarından çox baha olurlar. Ən yüksək dərəcədə olan ferma gəlirləri, əslində, olduqlarından qat-qat aşağıdır. İşin mahiyyətinin düzgün anlaşılmaması, onun səmərəsiz təşkilinin nəticəsidir ki, fermada istehsal olunan məhsulların qiyməti yüksək, gəlirlər isə aşağıdır.

Diəborndakı öz şəxsi fermamda biz hər şeyi texnikanın köməyiylə edirik. Bir çox lazımsız məsrəfləri aradan qaldırmışıq, amma hələ də tam qənaətə nail olmamışıq. Əslində, işlərimizi daha səmərəli qurmaq üçün bu 5-10 il ərzində davamlı və keyfiyyətli tədqiqat işləri aparmaq əvəzinə, bu məsələyə etinasız yanaşmış və yerimizdə sakitcə oturmuşuq. Gördüyümüz işlərdən daha çox gö-

rülməmiş işlərimiz qalıb. Bununla belə əkdiyimiz taxılın dəyərindən asılı olmayaraq, hələ indiyə qədər heç vaxt gəlirimiz belə zəif olmayıb. Biz fermer deyilik, biz fermada fəaliyyət göstərən sənayeçilərək. Fermer özünü sənayeçi hesab edəndə həm material, həm də işçi baxımından necə israfçılığa yol verdiyini başa düşür. Bu zaman biz ferma məhsullarını hər kəsə yetəcək qədər çox ucuz qiymətə təklif edirik. Gəlirlər elə səviyyəyə qalxır ki, hər kəs fermer fəaliyyətinə digər sənət sahələri arasında ən az riskli və ən çox gəlirli sahə kimi baxır. Bir çoxları fermer təsərrüfatını gəlirsiz sahə hesab edir. Səbəb isə onların işlərin gedişini düzgün anlamamaları, əsl işin nə demək olduğunu, onu yerinə yetirməyin ən yaxşı yollarını bilməmələri olduğunu söyləyirlər. Heç bir sahə fermerlik qədər gəlirli ola bilməz. Fermer öz ulu babalarının qoyduğu yolla gedir və bəxtəbəxt çalışır. O, məhsulu necə qənaətlə istehsal etmək və necə satmaq lazım olduğunu bilmir. **Nə istehsaldan, nə də satışdan heç bir anlayışı olmayan istehsalçı biznesdə çox qala bilməz.** Fermerin öz işini uzun illər davam etdirməsi fermer fəaliyyətinin necə yüksək gəlirli bir sahə olduğunu göstərir. Zavodda, yaxud da fermada ucuz qiymətli, böyük miqdarda məhsulun əldə edilməsi yolu və ucuz qiymətli, böyük miqdarda məhsulun hamı üçün əlçatan olması sadə bir işdir. Problem isə ondan ibarətdir ki, insanlar ən sadə məsələləri belə qəlizləşdirməyə meyil edirlər. Məsələn, götürək elə **təkmilləşdirməni**.